

MEVLEVÎ HANIM HALİFE VE ŞEYHLER

Hülya KÜÇÜK *

Özet

Mevlevî Hanım Halife ve Şeyhler

Bazı tarikatlar, genelde, kadının "erebileceğini ama erdiremeyeceğini" savunmuşlarken, Mevlevîlik, resmen "kadın" şeyhlerin atandığı bir tarikat olmuştur. *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*'ın yazarı Sâkîb Mustafa Dede (ö.1148/1735), erkeklerin şeyhlikleri döneminde nasıl cemiyetin erkekleri onlardan azami derecede faydalanmışsa, hanımların şeyhlikleri döneminde de Sâlihâ kadınların bu nimetlerden faydalandıkları, derûn-i harem ve türbe civarında dar ve karanlık bir halvethâne ittihâz ederek, oruç, murâkebe ve zikirle meşgul olduklarını, ve hırka ve külah giydiklerini söylemektedir. Ne yazık ki bu hanımlar hakkında tek bilgi kaynaklarımız olan *Menâkibu'l-Ârifîn* ve özellikle *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*'ı nedense hiçbir araştırmacı okumaya gerek görmeden, daha önce bu isimleri zikreden kaynaklardan isimlerini aktarmakla yetinmişlerdir. Elinizdeki çalışma bu açığı kapatmaya matûf mütevâzi bir adımdır.

Anahtar kelimeler: Mevlevîlik, Kadın Şeyhler, Ârife-i Hoş-Likâ-yı Konevî, Destinâ Hatun, Güneş Han, Kâmile Hanım, Hâce Fatma Hanım.

Abstract

Mawlawî Female Substitutes and Sheiks

Some Sufi orders are of the opinion that a woman can 'attain God' but cannot make others attained Him, whereas Mawlawism officially appointed women sheiks as head of Mawlawî dargâhs. Sâkîb Mustafa Dede (d.1148/1735), author of *Safîna-e Nafîsa-e Mewlewîyân*, points out that during their rule, many women disciples, taking advantage of 'female guides', retired into seclusion at small and dark places in the main dargâh and around it, occupied themselves with fasting and dhikir, wore Mawlawî costumes; such as it was men who used to do the same in the time of male Sufi leaders. It is a pity that *Manâkib al-Ârifîn* and especially *Safîna-e Nafîsa-e Mewlewîyân*, our only sources on their life, are not even treated by researchers; researchers merely list their names lent over from another source which did the same before. The present study is a humble step to fill this gap.

Key words: Mawlawism, Woman Sheiks, Arife-i hoş-likâ-yı Konevi, Destinâ Khâtun, Güneş Khân, Kâmile Khânım, Hâje Fatma Khânım.

Giriş

Sûfîlere göre, "velî" olmak, kadın veya erkek olmanın üstünde bir sıfattır. Çünkü, velâyet dış görünüşle değil, kalple ve Hakk'ı arama tutkusu ile ilgilidir. Mevlânâ'nın deyişiyle "İnsan evvel emirde beden değil ruhtur ve ruhun, erkek ve kadımla iştiraki yoktur."¹ Bu sebeple kadınlar Ricâlu'l-Ğayb (Ğayb Adamları)

* Doç. Dr., Selçuk Ü. İlahiyat Fakültesi

1 Ahmed A. Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, haz.: Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, İstanbul 2004, c. 2, s. 31.

rı/Erleri) arasına da, “büyük veliler” arasına da girebilirler.²

Ancak kadınların şeyhlik makamına yükselmesi söz konusu olunca yukarıdaki bakış açısını bütün tarikatlerde değil, ilerleyen sahifelerde bir miktar detay vermeye çalışacağımız Mevlevîlik dışında, Cerrâhîlik ve Bektaşîlik gibi bazı tarikatlarda bulabiliyoruz. Cerrâhiye tarikatında bu pâyeye erenler arasında İbrahim Fahreddin Efendi'nin halifeleri olan Fatma Mükerrrem, Emine Binnaz ve Emine Nimet Bacı'yı zikretmek gerekir.³ Kadın şairler arasında eşsiz bir üne sahip olan Fıtnat Hânım (ö.1194/1780)⁴ da Yahyâ şerâfeddin Efendi'nin halifesidir.⁵ Bektaşî hanım şeyhlere örnek olarak Fatma Bacı (Kadıncık Ana, (ö.VII/XIII. Asrın son çeyreği) ve Amine Hatun zikredilebilir.⁶

Diğer bazı tarikatlar, genelde, kadının “erebileceğini ama erdiremeyeceğini” savunmuşlardır. Hatta vâkıa, bir hanımdan tekâmül-î esmâ ettiği halde “hâtuñlardan mürşid olmaz” diye kendisine bîat edeceği “bay” şeyh arayan sûfîler vardı. Ümmî Sinân-zâde Hasan Efendi'nin (X/XVI. Asır) yaptığı gibi: Hasan Efendi, büyük annesinden “tekâmül-î esmâ ettiği” halde, ayrıca “Halvetiyye-i Şemsiyye'den Haydar Efendi'ye sırf bu sebeple bîat etmişti.⁷

Mevlevî Hanım Halife ve Şeyhler

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (ö.672/1273) döneminde kadınlara rehberlik eden “veliye”, “bilgin”, “üstâd”, “sultanların kızlarının hocası” gibi vasıflarla anılan Usta Hâtun,⁸ “Şeyh-i Havâtîn”, gibi ünvanları olan Sultanın özel nâibi Emîrüddin Mikâil'in hanımı gibi hanımlar vardır. Her Cuma akşamı Konyalı hanımlar bu hanımın huzurunda toplanmakta ve Mevlânâ'yı davet etmesi için yalvarırlardı; Çünkü Mevlânâ'nın o ahiretlik hanıma büyük himmet ve iltifatla-

2 Tasavvufta kadın konusunda bazı değerlendirmeler için bk.. Abdurrahman Câmî, *Nefahât'ül-Üns: Evliya Menkıbeleri*, çeviri ve şerh: Lamii Çelebi, haz.: S. Uludağ, M. Kara, İstanbul 1995, 18-25; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, 1999, ss. 119-121; Süleyman Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, İstanbul 1995; Hülya Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Konya 2004, ss. 157-164.

3 Şenay Yola, “Cerrahiye”, *DİA*, İstanbul 1993, c. 7, ss. 416-20 418.

4 Hayatı hakkında bk. Ömer F. Akün, “Fıtnat Hanım”, *DİA*, İstanbul 1996, c. 13, ss. 39-46.

5 Yola, “Cerrahiye”, s. 418

6 Detaylar ve diğer isimler için bk. İbrahim Bahadır, *Alevî ve Sünnî Tekkelerde Kadın Dervişler*, İstanbul 2005, ss. 146-56.

7 Bk. Osman Türer, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat Halvetîlik Örneği Hediye-tü'l-İhvân*, İstanbul 2005, s. 625.

8 Ahmed Eflâki, *Menâkibü'l-Ârifin*, haz.: Tahsin Yazıcı, TTK Basımevi, Ankara 1980, c. 2, s. 727 / *Ariflerin Menkıbeleri*, çev.: Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yay., İstanbul 1973, c. 1, s. 157 (5/30).

rı vardır.⁹

Mevlânâ, Sultan Veled'in (ö.712/1312) kızları olan Mutahhara Hâtun'a "Âbide", Şeref Hâtun'a "Ârife" derdi. "Rum ülkeleri kadınlarının çoğu" Mutahhara Hâtun ve Şeref Hâtun'un mürîdi olmuşlardı.¹⁰ Aslında Mevlevîliğin, Sultan Veled'in oğlundan devam eden kanadına 'Çelebiler', kızı Mutahhara Abide Hatun'dan devam eden koluna ise 'Înâs Çelebileri' denmekte idi ki bu şekilde bir silsile hiçbir tarîkate yoktur. Üstelik Mevlevîlerin çoğunun İnâs Çelebilerden geldiği söylenir.¹¹

Aşağıda isimlerini sayıp haklarında bilgi vermeye çalışılacak resmî olarak halife veya şeyh olarak atanmış hanımlar hakkında tek bilgi kaynaklarımız olan Ahmed Eflâkî'nin *Menâkibu'l-Ârifin*'ini ve özellikle Sâkîb Mustafa Dede (ö.1148/1735)'nin *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*'ını¹² bile hiçbir araştırmacı okumaya gerek görmeden, daha önce bu isimleri zikreden kaynaklardan isimlerini aktarmakla yetinmişlerdir. İsimleri ilk kaydeden Gölpinarlı, sadece birisi (Güneş Han) hakkında yazılan bir medhiyeyi aktarmış, anlaşılan o ki diğerleri hakkında yazılanları sonraki araştırmacılara bırakmıştır.¹³

Resmî olarak halife veya şeyh olarak atanan hanım Mevlevîlerin başında Ârife-i Hoş-likâ-yı Konevî'yi zikretmek gerekir. O, Tokat'ta Ulu Ârif Çelebi'nin (670/1272- 719/1319-20) halifesidir; civârın büyükleri onun müridleridir. Kendisinde bir süre misafir kalan ve şehir halkını büyüleyen vaaz ve konuşmalar yapan müfessir Nâsıreddîn Vâiz adlı bir ilim adamı, Ulu Ârif Çelebi hakkında ileri geri konuşunca, ona pek tabii olarak itiraz eder ve fazlaca incitir. O da buna kızarak Tokat'tan kalkıp Niksar'a gider ama daha ilk Cuma hastalanıp Tokat'a döner.¹⁴ Bu olay, o dönemde bir Mevlevî hanım halîfenin, ulemâca yadır-

9 Eflâkî, *Menâkibu'l-Ârifin*, c. 1, 490 / *Ariflerin Menkıbeleri*, çev.: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1986, c. 1, 341 (3/465).

10 Eflâkî, *Menâkibu'l-Ârifin*, II, 990 / (Tercüme -1987), II, 250 (10/3).

11 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 367(n).

12 Sâkîb Mustafa Dede, Kütahya Celâleddîn Ergun Çelebi adına kurulmuş olan Erguniye Mevlevîhanesi şeyhi idi. Muhyiddin İbn Arabî soyundandır. İleride bahsedecek olduğumuz Hâce Fatıma Hanım'dan sonra Kütahya mevlévîhanesi şeyhliğine atanmış ve kırk yıla yakın bu görevde kalmıştır. Bu arada Fatıma Hanım'ın (doğrusu: Kardeşi Hüseyin Çelebi'nin, H.Küçük) kızı Havva Hanımla evlenmişti. Kaynaklar için bk. Sezâî Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul, Simurg, 2003,214 (n)

Gölpinarlı, *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*'ın tarihî bakımdan birçok hatayla dolu olmasına rağmen *Menâkibu'l-Ârifin*'den bu eserin yazıldığı döneme kadarki sürece ait elimizdeki tek kaynak olduğu için ondan müstağni kalamayacağımızı söylemektedir. Bk. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 15-16.

13 Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, İnkilap ve Aka, 1983, 278-81.

14 "Mevlânâ Rükneddîn Urmevîü'l-Veledî'nin oğlu" diye tanıtılan Nâsiruddin Vaiz, Niksar'da

ganması şöyle dursun, onlardan birisiyle rahatça konuşup tartışabildiğini, hatta evinde misafir edebildiğini göstermesi açısından çok önemlidir.

Afyon Karahisar Mevlevîhanesi,¹⁵ Divâne Mehmed Çelebi'den (ö.1529)¹⁶ sonra onun soyundan gelenlere tahsis edilmiş, bu sebeple Divâne Mehmed Çelebi'nin torunu ve Hızırşah Çelebi'nin oğlu) Şah Mehmed Çelebi'den sonra kızı Destinâ Hatun (ö.1040/1630), oğulları adına mevlévîhanenin postnişinlik makamına geçmiştir.¹⁷

Destinâ, küçük yaşta çeşitli riyâzât ve ibâdâtla uğraşmış, nimet ve süsleri terk etmiş, Kur'ân-ı Kerîm'i hıfz etmiş, doğru yola sülûk etmiş, babasının öğrencisi olarak *Mesnevî-i Manevî*'nin sırları, tefsîr, hadis gibi çeşitli ilimler ve fenlerde yüceliğini göstermiş, ekseri vakitlerini Sultân-ı Sât'ü'l-burhân Ebu's-Seyf türbesi içinde içinde Sâliha hanımlar için ayrılmış olan kafeste, zikir, nâfile ibadet ve murâkabeler ile geçirmiştir. Babasından sonra onun yerine geçmiş ancak, tezkîr-i *Mesnevî-i Şerîfi* için irşâd ehli bir kimse, ayrıca diğer bazı hizmetler için de ehil birisini nasbederek bizzat kendisinin ve görüşlerinin gerekli olduğu yerlerde de kendisi ilgilenecek tarîkatın işlerini yürütmüştür. Aşırı riyâzatten ve az uykudan zayıf düştüğünü görüp biraz posta yatmasını, uymasını söyleyenlere: "Biz postu ayak altına serdik ki Dost'un rızasını alalım, özellikle o postu ki kurban oldu. Bu sebeple uyku libasından yüz kere daha iyi ve rahattır" sözleri ile cevap vermiştir. Bir çok kere ricâl-i ğaybla görüştüğü, odasından gelen sesler üzerine kapısı vurulup da açıldığı zamansa kimsenin görülemediğini, ama değişik iklimlerden gelmiş birçok hediyenin göze çaptığı için Hz. Meryem gibi "merzûk-i ğaybî"¹⁸ olduğu söylenmiştir. Aldığı hediye ve ihسانları hiçbir zaman kendisi için harcamaz, fukaraya harcardı. Bu haliyle,

Cuma günü vaaz ederken Ulu Ârif Çelebi ile ilgili gördüğü olağanüstü bir vâkıa sonucu hasta olmuştur. Bu olaydan sonra Ulu Ârif Çelebi'nin müridi de olur ama artık çok geçtir: Birkaç gün sonra hakka kavuşur. Detaylar için bk. Eflâkî, *Menâkibu'l-Ârifin*, II, 928 / (Tercüme – 1987), II, 217 (8/73).

- 15 Mevlévîhâne hakkında bk. Barihüda Tanrıkorur, "Karahisar Mevlévîhânesi", *DİA*, İstanbul 2001, c. 24, ss. 418-21.
- 16 Divâne Mehmed Çelebi ile ilgili detaylı bilgi için bk. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlévîlik*, ss. 101-1122.
- 17 Bk. Sâkib Dede, *Sefîne-i Nefise-i Mevlévîyân*, ss. 252-3; Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, s. 178. Tanrıkorur, aradaki Şah Mehmed Çelebi'yi atlayarak, Divâne Mehmed Çelebi'nin kızı Destinâ Hatun'un, küçük yaşta olan oğulları adına mevlévîhanenin postnişinlik makamına geçtiğini ve meşihatinin 1560 civarına rastladığını. Bk. Tanrıkorur, "Karahisar Mevlévîhânesi," 418.
- 18 Burada Hz. Meryem'in Allah'tan gönderilen yiyeceklerle gıdalandığına dair, Âl-i İmrân 3/37. ayete işaret vardır.

“babasının hem maddî hem manevî mirasına konduğunu göstermiştir.”¹⁹

Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân, Destinâ’yı anlattığı bölümün sonunda, Küçük Mehmed (Ârif) Çelebi’nin (ö.1052/1640), annesinin ölümünden sonra, kendi köşesine çekilip, kendisine bir veliyy-i ahd edinerek sahip olduğu bütün sûri ve manevî yetkileri ona temlik ve teslim ettiğini ve 80 yaşında öldüğü zaman onun bu görevine devam ettiğini yazar.²⁰ Küçük, babası hayattayken, seksen yaşında vefatına kadar dergâhın idârî işlerini yüklenenin büyük kızı Güneş Han’ın olduğunu, onun 1071/1660 yılında vefâtından sonra Güneş Han-ı Suğra’nın bir süre şeyhlik yaptığını söylerken,²¹ Güneş Han ile Güneş Han-ı Suğra’yı aynı kişi olarak ele alıyor görünmektedir. Oysa, Güneş Han, ‘Güneş Han-ı Büzürg’ diye bilinirken Güneş Han-ı Suğra, ileride de ele alınacağı üzere Kâmile Hanım’ın kızıdır.

Küçük Ârif Çelebi’den sonra meşîhati devralan kızı Güneş Han, küçük yaşta olan oğulları adına meşîhata geçmiştir (1683 civarı).²² Sâkib Mustafa Dede (ö.1148/1735),²³ Küçük Mehmed Çelebi’nin Güneş Han-ı Büzürg (ki diğer ‘Güneş Han’lardan ayrılması için kendisine ‘Hz. Güneş Han-ı Büzürg/ Kübrâ denilirdi), Kerîme, Rahîme ve Seher adlı dört kızından bahseder ve Güneş Han’ı, “ilm-i zâhir ve bâtnla dolu, güzel ahlak, edeb, ilham ve kerâmet menşei, mirât-ı mükâşefe, kardeşleri arasında mazhar-ı İsm-i A’zam olmakla meşhur,” diye tanıtır, ve kendisine miras kalan malları, hediye edilenleri hep âsitâneye ve orada kalanlara harcadığını söyler. Saliha bir kadının ebeveyni ile ilgili olarak gördüğünü söylediği bir rüyayı, ölüm zamanının yakın olduğu şeklinde yorumlayarak rüyayı anlatana mebzûl ihsanda bulunduktan sonra, elinde avucunda ne varsa fakirlere, evlâd-ı kiramına, Küçük Ârif Çelebi’ye taksim eder, ve yorumladığı gibi kısa zamanda Hakk’a kavuşur, Destinâ Hanım’ın yanına gömülür. Sâkib Dede, Güneş Han’ın menkibelerinin ayrı bir kitap teşkil edecek kadar çok olduğunu da kaydeder ve Derviş Yakîn adlı bir Mevlevî şairin, Güneş Han’a söylediği bir medhiyeyi kaydeder.²⁴ Gölpınarlı, divân edebi-

19 Sâkib Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*, Mısır, Matbaa-ı Vehhabiye, 1283 H., I, 252-3.

20 Sâkib Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*, c. 1, s. 253.

21 Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, s. 179.

22 Bk. Tanrıkorur, “Karahisar Mevlevîhânesi,” s. 418.

23 Sâkib Mustafa Dede, Kütahya Celâleddîn Ergun Çelebi adına kurulmuş olan Erguniye Mevlevihanesi şeyhi idi. Gölpınarlı, eseri olan *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*’ın tarihî bakımından birçok hatayla dolu olduğunu, ama *Menâkibu’l-Ârifin*’den bu eserin yazıldığı döneme kadar ki dönemler için elimizdeki tek kaynak olduğu için ondan müstağni kalamayacağımızı söylemektedir. Bk. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, ss. 15-16.

24 Bk.. Sâkib Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*, c. 1, ss. 253-5

yatında bir kadına, hem de bu çeşit bir medhiyenin söylenmesinin hemen hemen hiç görülmemiş bir şey olduğunu belirtir.²⁵

Hem Destinâ Hatun, hem de Güneş Hân'ın meşihatleri döneminde Karahisar Mevlevihanesi büyük bir yangın geçirmişse de kendi imkânlarıyla onarılmıştır. 1874'te bu Mevlevihane yeniden yanmış, Râşid Çelebi kendi parasıyla tamir ettirmiştir.²⁶

Kütahya Mevlevîlhânesi,²⁷ 1601-1689 yılları arasında III. Mehmed (Küçük Ârif) Çelebi'nin kızı Mesnevîhan Kâmile Hanım ile oğlu Hüseyin Çelebi ve kızı şâir Hâce Fatma Hanım (ö.1122/1710) tarafından yönetilmiştir. Küçük Ârif Çelebi'nin Güneş Hân-ı Suğrâ, Kâmile, Âişe ve Kerîme adlı dört kızı vardır. Kâmile Hanım, diğer kız kardeşlerine fâik, âbide bir hanımdır. Daha küçük yaşta, gelecekte haber verme gibi kerametleri vardır ve çocuk olduğu için kendisini tutamayıp ulu-orta her yerde bunları konuştuğu için babası, buna engel olmak için pazardan aldığı rastgele bir yiyeceği yedirir; ondan sonra bu tür şeyler yapamaz olur. Bulûğa erdikten sonra, eski hâline dönmesini sağlayan yine babasının himmeti olur.²⁸ Kâmile Hanım'ın, bulûğ yaşından sonra artık erkek hocalardan ders almasına izin verilmediğinden kadın hocalardan ders alması istenir. Çok ilginçtir ki o "kadınlardan ders almaya tenezzül etmez ve sadece babasıyla yetinir. Ama bazı günler dersleri aksamakta, o da buna çok üzülmektedir. Menkibeye göre, Allah onu bu üzüntüsünden kurtarmak için, kendisine uykusunda âlem-i hayalden hocalar gönderir. Onlardan öğrendiği "ilm-i nâfiayı, maarif-i ledünniye"yi sular seller gibi başkalarına aktarır duruma gelir.²⁹

Kâmile Hanım, evlenme yaşına gelince, Kütahya ahâlisinden Mustafa Ağa'yla evlendirilir ve Kütahya'yı şerefendirir; orada Mevlevîliği ihyâ eder.³⁰ Mehmed, Hüseyin, Ebu Bekr, Hızır Şah, Halil, Ali adlı altı oğlu, Fatma, Emine, Hatice, Râbia adlı dört kızı olur. Erkeklerden son üçü daha çocuk yaşta vefat ederler. Kızlardan da sadece Fatma yaşar.³¹

Onun ilminden, ahlakından, kerametlerinden oldukça geniş şekilde bahse-

25 Bk.. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 279.

26 Bk. Tanrıkorur, "Karahisar Mevlevîhânesi," 418-9.

27 Mevlevîhâne için bk. Sevgi Parlak, Barihüda Tanrıkorur, "Kütahya Mevlevîhânesi," *DİA*, XXVII (Ankara 2003), 1-3.

28 Sâkib Dede, *Sefîne-i Nefise-i Mevlevîyân*, I, 255.

29 *Aym eser*, I, 256.

30 *Aym eser*, I, 255.

31 *Aym eser*, I, 256.

den Sâkîb Dede'nin anlattıkları içinde en câlib-i dikkat olanı, onun ilm-i kıyâfetdeki isâbet-i ra'yi ile ilgili kısımdır. Anlattığı bir vak'aya göre, bir gün kızı Fatma Hanım, yeni satın aldığı cariyeyi, el öpmesi için annesi Kâmile Hanım'a gönderir. Kâmile Hanım, kızın kıyafetine, yani dış görünüşüne bakarak, satın alındığının üçüncü günü öleceğini söyler, ve öyle de olur.³²

Kâmile Hanım, malını mülkünü, yetimlere, yoksullara ve kocasının seferlerine harcar. O kadar dağıtır ki bir arar geçim sıkıntısına bile düşer. Bir akşam, az bir miktar yiyeceklerini yemek üzere iken, misafirleri gelir. O az olan yiyeceği onun önüne koyarlar ve kendileri aç gecelerler. Bu haldeyken, kapı çalar ve açtıklarında parlak yüzlü bir pîr görürler, elinde onlara getirdiği yiyecekler vardır. Bundan sonra hep bolluk içinde olurlar, şehrin fakirlerini devamlı doyuracak mebzûlluğa erişirler.³³

Küçük Ârif Çelebi vefat ettikten sonra, şeyhi olduğu Kütahya Ergüniyye Mevlevîhanesi şeyhliğine, Vezir Kara Mustafa Paşa (ö.1095/1683) teveccühü ile, oğlu Veled (ki câriyesi Ümm-i Veled Şîrzâd'dan değildir) vekâleten atanır. Bu kızlarına ulaştığı zaman, tabii olarak kıskanırlar (kendileri öz be öz kızları olduğu halde, sırf erkektir diye cariyenin oğlunun atanmasına içerlerler). Kâmile Hanım: "În kâr ba'de'l-istikrâr malûm şevd" (Bu iş, istikrardan sonra malum olur) der. Bununla, Veled'in babasının yerine atanmasının pâyidar olamayacaklarına işâret etmiştir. Nitekim, daha yöneteceği ilk mukâbelesinde, eli ayağı titreyip, şeyhlik seccâdesinden kalkar ve diğer birçok haller geçirerek yataklara düşer, birkaç gün sonra da dâr-ı bekâyâya göçer. Bu sefer meşihat Kâmile Hanım'a teklif edilir ama o, Güneş Hân'ın hakkı olduğunu söyler (Be cân-ı nâ-tuvân minnet bûdî, lâkin heyhat ki ân derece-i refî'a, rütbe-i şeref-bahş-ı Güneş Hânest). Ancak yine de, pây-e-i hilâfet Güneş Hân'a, samsâm (kılıç, yani meşihat?) Kâmile Hanım'a verilir.³⁴ Kâmile Hanım'ın vefâtından sonra, kardeşleri Güneş Hân-ı Suğra ve Kerîme Hanım da bir müddet "nevbet-zen-i tevliyet" (mütevellilik nöbetini bildiren) ile bu dâr-ı fâniden göçerler.³⁵ Bu son husus, kaynaklarda geçmediğine göre, gayr-ı resmî bir tevliyet olabilir.

Kâmile Hanım'dan sonra önce oğlu Hüseyin Çelebi, sonra da kızı Hâce

32 *Aym eser*, I, 256.

33 *Aym eser*, I, 256.

34 *Aym eser*, I, 258-9.

Metinden doğru anladımca, bunlar ölümünden önce Veled Çelebi'ye anlatılınca, kırk kurban kesip kıymetli bir hırka ile gayret-zede olmadıklarını, şükredici olduklarını göstermek istemiştir. Ama yine de hastalığı, kıskançlığı ile bağdaştırılmıştır.

35 *Aym eser*, I, 258-9.

Fatma Hanım (ö.1122/1710) postnişin olarak atanmıştır. “Hayru’n-Nisâi’s-Sâlihât”, “Fahru’l-Kânitâti’l-Ârifât”, “Zikr-i cemîl ve evsâf-ı hamîdesi şuyû’ bulmuş”, “ibâdet-i mâliye ve bedeniyyede, bezl-i mevcûd ve sarf-ı makdûr eden” Hâce Fâtıma Hanım, gençliğinin ilk yıllarında Osmân Paşazâde Mahmûd Bey adında birisiyle evlendirilmişti. Bu evliliğinden Hatice adlı bir kızı olmuş, bu da henüz çocuk yaşta vefat etmişti. Bunun üzüntüsüyle Fâtıma Hanım, zevcine câriyeler ihсан edip kendisi dünyadan etek çekmiş, bütün varını yoğunu Hac ziyareti için harcamış, ve bu ziyaretinde kendisine eşlik eden birçok insan da o mübarek yerleri görme imkanına kavuşmuştu. Kocası da öldükten sonra dünya ile alakasını tamamen kesmiş, inzivasına çekilmiş ve hemreftârı Destinâ ve diğer Mevlevî büyüklerinin yolunu izlemişti. Kardeşi Hüseyin Çelebi’nin vefatından sonra ise onun kızı Havva Hanımı terbiyeleri altına alarak ona kol kanat germiş ve Havva hanım evlilik çağına gelince Sâkıb Dede ile evlendirilmiştir.³⁶

Hâce Fatma Hanım, annesi Kâmile Hanım’ın bütün kemâlât ve kerâmâtına varis olmasının dışında, nazm ve nesrde emsâllerinin üzerinde idi. “İkinci Râbia” ve vakitlerini tarikat büyüklerinin kitaplarını tadrîs ve ilmi ile amel etmekle, fukârâ-i mevleviyyeye kol kanat germekle geçirdiği için “el-Mevleviyye-i Ümmü’l-Fukarâ” gibi isimlerle çağırılırdı. Mâlîki olduğu kitapları, Ergûniyye’de münzevî ihvâna ve temiz nesillerin evlâd-ı kirâmına vakf olunmuştu. Öldükten sonra, vasiyeti üzere, Celâleddîn Ergun’un³⁷ türbesi yanına defn olunmuştur.³⁸ Sâkıb Dede, çağdaşı ve akrabası olduğu için (Sakıb Dede’nin Havva Hanımla evli olduğunu hatırlayalım) ona, diğer hanımlardan daha çok sayfa ayırmış, bazı hatıralarını dahi serdetmiştir. Ancak, biz yukarıda aktardıklarımızla yetiniyor, akademik bir makalenin sınırları dışına fazla çıkmak istemiyoruz.

Sâkıb Mustafa Dede, nasıl erkeklerin mürşidlikleri döneminde cemiyetin erkekleri onlardan azami derecede faydalanmışsa, bu hâtunların mürşidliklerinde de sâlihâ kadınların bu nimetlerden faydalandıkları, derûn-i harem ve türbe civarında dar ve karanlık bir halvethâne ittihâz ederek, hurka ve

36 Bk. dipnot 12.

37 Celâleddîn Ergun Çelebi, Mutahhara Hatun’un oğlu Burhâneddîn İlyas Paşa’nın oğludur. XIV. asırda yaşamıştır. Kesin ölüm tarihi bilinmemektedir. Hakkında Sâkıb Dede’nin verdiği bilgiler Gölpınarlı tarafından pek tutarlı bulunmamıştır. Bk. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevelevîlik*, s. 124.

38 Sâkıb Dede, *Sefîne-i Nefise-i Mevlevîyân*, I, 261-4.

külâh giyip, oruç, murâkebe ve zikirle meşgul olduklarını söylemektedir.³⁹

Gölpınarlı konuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapar:

“Anlaşıyor ki, Mevlevîliğin ilk devirlerinde kadın, Mevlevî cemiyetinin dışına atılmamış, hatta köylere kadar yayılan ve Mevlevî köyleri meydana getiren bu yol, kadını erkekten aşağı görmemiştir. Fakat, vakıf yüzünden Mevlevîliğin iktidara dayanması, meşihatla uzlaşması, köylerden kasabalara ve şehirlere inmesi, kadına verilen bu serbestiyeti tahdit etmiştir. XVII. asırdan sonra köy Mevlevîhanelerine artık nasıl rastlamıyorsak, bu asırdan sonra artık kadın Mevlevî halifesine de rastlamıyoruz. Bununla beraber, yine de Mevlevî kadını, mümkün olduğu kadar kendisine yer bulabilmiştir. Kadınlara, hemen daima arakiyye tekbir edilir, bazen de sikke verilirdi. Kadın semâ’ meşkedebilirdi ve bazen kadınlar, erkeklerin bulunmadığı meclislerde kendilerinden, yahut yaşlı dedelerinden birkaçının ney ve kudümüyle semâ’ ederlerdi. Ancak şu da var ki bu, tahassürü gidermek için başvurulmuş bir teselli idi. Zira artık merasim kurulmuş, katılmış, yerine oturmuş ve kadın, ikrar veremez, çile çıkaramaz, meydan-ı şerife giremez olmuştur.”⁴⁰

Mevlevîlik bütün bunları, ulemâ-meşâyih kavgasının en şiddetli olduğu bir dönemde, yani XV - XVII. asırlardaki şiddetli tarikat aleyhtarı hareketler ve fetvaların verildiği, semâ ile ilgili tartışmaların bütün hızıyla devam ettiği, Kadızâdelikerin tarikat ehline karşı savaş açtığı ve 1665 yılında binlerce Mevlevînin öldürüldüğü dönemde yapmıştır.⁴¹

Daha sonraki dönemlerde, Mevlevî kadını tâcını kaybetmiş kraliçe gibi eski debdebeli günlerine özlem içinde, sadece müridlikle yetinmeye çalışmaktadır. Ancak durum son yıllarda yeniden değişmiş görünmektedir: H. Nur Artıran Hanımefendi, “mesnevîhan” Şefik Can Dede’nin (ö. Aralık 2004)’nin halifesi olarak hizmeti devralmıştır.⁴² Öyleyse, dört asırdan fazla bir süredir unutulmuş olan bir gelenek yeniden canlanmıştır. Yani belki de kraliçe tacını bulmuştur. Aslında Mevlânâ’nın 22. kuşaktan torunu Esin Çelebi Bayru Hanımefendi’nin Mevlevîliği temsilen yaptıkları hizmetler herkesin malumudur: İhtifallerde, herhangi bir Mevlevîhanenin açılışında, çeşitli anma ve kutlamalarda baş misafirdir, ve aktivite ve yazılarıyla kadının Mevlevîlik içerisindeki aktif

39 Aynı eser, I, 253.

40 Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, 281

41 Detaylar için bk.. İsmet Kayaoğlu, “Raks ve Devran Etrafında Tartışmalar”, *III. Uluslararası Mevlâna Kongresi, 5-6 Mayıs 2003, Konya, 2004*, 291-302.

XVI. ve XVII. asırlarda ulemânın tasavvufa karşı tutumu ile ilgili değerlendirmeler için bk.. Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf (XVI. Yüzyıl)*, İstanbul 2000, 342-57; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (XVII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, 444-56.

42 H. Nur Artıran. ‘Yazarla, 12 Mayıs 2007, Mevlânâ Kültür Merkezi, Konya’daki sohbeti. Kendileri bir tebliğinde de, isimlerini zikretmeden durumu haber vermektedir. Bk. H. Nur Artıran, “Mevlevî Erkânı İçinde Kadının Yeri”, *Mevlânâ’da Buluşma Sempozyumu*, 17 Aralık 2005, İstanbul’da sunulan Tebliğ, s. 3.

yerini göstermeye ve ispatlamaya yetecek mahiyettedir.

Kaynakça

A. Kitaplar

- Eflâkî, Ahmed, *Menâkibü'l-Ârifîn*, haz. Tahsin Yazıcı, 2c., TTK Basımevi, Ankara, (c.I)1976 – (c.II)1980.
- , *Ariflerin Menkıbeleri*, Tr. Tahsin Yazıcı, 2c, İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1973/ Geliştirilmiş Yeni Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986(c.I) – 1987 (c.II).
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1953.
- , *Mevlânâ Celâleddîn*, İstanbul, 1999.
- Küçük, Sezâî, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul, Simurg, 2003.
- Konuk, A. Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, II (haz. Selçuk Eraydın -Mustafa Tahralı), İstanbul, 2004.
- Mansuroğlu, Mecdut, *Sultân Veled'in Türkçe Manzûmeleri*, İstanbul, 1958
- Mevlânâ, Celâleddîn Rumî, *Mesnevî*, Orijinalinden tıpkı basım, Konya [Âsâr-ı Atika Müzeleri Müdüriyeti], 1345/1927.
- , *Fîhi Mâ Fih*, haz.: B. Firûzanfer, Tahrân, 1342.
- , *Fîhi Mâ Fih*, çev.: A.A. Konuk, haz. Selçuk Eraydın, İstanbul, 1994.
- Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*. [18. Yüzyıl], İstanbul, 2004.
- Sâdik Vicedânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye Silsile-nâmesi*, İstanbul, 1338-1341.
- Sâkib Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefse-i Mevlevîyân*, Mısır, Matbaa-ı Vehhabiye, 1283 H.

B. Makaleler, Tebliğler ve Ansiklopedi Maddeleri.

- Akün, Ömer F., "Fitnat Hanım", *DİA*, İstanbul 1996, c. 13, ss. 39-46
- Artıran, H. Nur, "Mevlevî Erkânı İçinde Kadının Yeri," *Mevlânâ'da Buluşma Sempozyumu*, 17 Aralık 2005, İstanbul.
- Ateş, Ahmed, "Senâ'î", *İA*, X (1993), 476-86.
- Kayaoğlu, İsmet, "Raks ve Devran Etrafında Tartışmalar," *III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi*, 5-6 Mayıs 2003, Konya, 2004, 291-302
- Parlak, Sevgi- Barihüda Tannkorur, "Kütahya Mevlevîhânesi," md. *DİA*, XXVII (Ankara 2003), 1-3.
- Tannkorur, Barihüda, "Karahisar Mevlevîhânesi", *DİA*, XXIV (İstanbul 2001), 418-21.
- Uzluk, F. Nafız, "Takriz", *Divan[-ı] Sultân Veled*, Uzluk Basımevi, [Ankara] 1941, I-III.
- , "Sultan Veled[']in Hayat ve Eserleri", *Divan[-ı] Sultân Veled*, 1-98.
- Walley, M.I., "Bahâ'al-dîn Soltân Walad", *EL*, .III(1898), 435-6.
- Yazıcı, Tahsin, "1. baskının Önsözü", *Ariflerin Menkıbeleri* (Tercüme-1986), I, 9-80.
- , "Çevirmenin Önsözü", *Ariflerin Menkıbeleri* (Tercüme-1987), II, 7-39.
- Yola, Şenay, "Cerrahiye", *DİA*, VII (İstanbul, 1993), 416-20 418.